

Társadalmi kudarcok – társadalmi megoldások
Kooperációs és koordinációs normák keletkezése, érvényesítése és a normák megszegéséből adódó konfliktusok kezelése

Az OTKA 49432 sz. kutatás záróbeszámolója

A személyi háttérről

A projekt fontos célkitűzése volt a pályázathoz csatlakozó doktoranduszok kutatási programjának folyamatos segítése. A pályázatban résztvevő „senior” kutatók a hipotézisek megfogalmazásától az empirikus vizsgálatok kivitelezéséig, és több esetben a doktori disszertáció véglegesítéséig követték a doktorjelölteket. A kutatásvezető egyben több, projekthez tartozó disszertáció témavezetője is volt. Számottevő volt azonban a pályázathoz csatlakozó, fokozattal rendelkező kutatók által nem témavezetőként nyújtott szakmai segítség is.

A konceptualizálás során végzett szakmai szűrés után a senior kutatók tanácsa három munkára ítelt meg jelentős empirikus kutatási pénzt. Ebből két disszertáció (Balogh Eszter, Lőrincz László) készült el a kutatási időszak alatt, egyik sikeres védeése megtörtént, a másik 2009. márciusában várható. A harmadik doktori munka (Kovács Benedek) véglegesítés előtt áll.

A kutatás fő kérdései

A szociológia hosszú időszakon keresztül sarokköként épített arra, hogy a cselekvéseket normák által meghatározottnak tekintette (ld. pl. Granovetter, 1985 áttekintését). Ennek segítségével határolódott el a szociológia a közgazdaságtantól, amely a racionális, egyéni cselekvésekre épített. Az elmúlt évtizedekben azonban a szociológiai gondolkodásban is jelentős teret nyert az az igény, hogy a társadalmi jelenségeket egyéni cselekvésekre kell visszavezetni, és meg kell határozni azokat a mechanizmusokat, amelyek segítségével az egyéni (mikro) cselekvések társadalmi (makro) jelenségekké állnak össze, illetve ahogyan a társadalmi jelenségek visszahatnak az egyéni viselkedésre (Coleman, 1990). Ebben a megközelítésben magyarázatot igényel az, hogy hogyan jönnek létre a normák, mint társadalmi jelenségek, valamint hogyan működhetnek, és miként maradhatnak fenn. Ehhez kapcsolódóan pedig, ha már létrejöttek, miként lehet önszerveződő módon kezelni a normasértéseket, hogyan alakulnak ki az egyéni cselekvések eredőjeként azok a társadalmi válaszok, amelyek a normaszegést kezelik.

Ezek a kérdések azokban az esetekben különösen izgalmasak, amikor a normák egyfajta társadalmi megoldást jelentenek az önszerveződés tökéletlenségéből fakadó kudarcokra, ahol az egyéni érdekekből a “Láthatatlan kéz” mechanizmusa nem vezet el az egyéni cselekvésektől a társadalmi élet kívánatos egyensúlyi helyzetéhez, ezek mégis létrejönnek valahogy. Az ilyen típusú kudarcok a társadalmi önszerveződés ősi formáiban is léteztek, és jelentkeznek a modern társadalomban is. Példaként említhetjük az egyéni érdekek aggregálásának technikai problémáit, a koordináció sikertelenségét, vagy a társadalmi csapdahelyzeteket, közöttük is kiemelten a kooperációs problémákat (ld. pl. Hankiss, 1979). Ezekben az esetekben a cselekvés nem magyarázható meg pusztán az egyéni racionalitás alapján, e szerint ezek irracionális cselekvések, ha azonban bevezetjük a norma fogalmát, és ezzel együtt az egyéni érdek szerinti cselekvés szankcionálásának lehetőségét, akkor az ehhez való igazodás már racionális is lehet, és megmagyarázhatóvá válik a kollektív szinten

kívánatos egyensúlyi helyzet. A megközelítés azonban megköveteli, hogy magyarázattal szolgáljunk a normák létezésre, és nem fogadjuk el azt a társadalom emergens tulajdonságaként.

A normák különböző típusú társadalmi szituációban jelenthetnek társadalmi megoldást. Elkülöníthetünk koordinációs normákat, melyek olyan szituációkra adnak megoldást, ahol az a fontos, hogy mindenki egyféleképpen viselkedjen, illetve kooperációs normákat, melyek egy fogoly-dilemma szituációt oldanak meg (Ullmann-Margalit, 1977). Mi a kutatásunkban elsősorban a kooperációs normák keletkezésének és fenntartásának problémájára fókuszáltunk.

A társadalmilag hatékony helyzetek születését segítő normák létrejötte azonban korántsem triviális kérdés. A normák létrejöttének segítése ugyanolyan fogoly-dilemma jellegű problémát takar, mint amire a normák társadalmi választ kínálnak. A normák betartatása, azaz a szankcionálás is egyéni költségeket jelent, így a hatékony normák sem feltétlenül életképesek. Az egyéni racionalitás a normák fenntartásának dilemmájában sem a társadalmilag hatékony megoldást támogatja. A szankciók létrehozásának e dilemmáját nevezik másodrendű potyautas problémának (Heckathorn 1989; Coleman 1990).

A normák kialakulásával kapcsolatos elmélet szempontjából további problémát jelent, hogy egyes esetekben a társadalmi kapcsolatháló által közvetített mechanizmusok nem feltétlenül hozzák magukkal a megfelelő normák támogatását és ezen keresztül az aktorok közötti *koordinációs* vagy *kooperációs* probléma megoldását; így lehetséges az is, hogy a társadalmi megoldások éppenséggel a normaszegést segítik elő (pl. Opp, 2001; Kuran 1995). Ebben a vonatkozásban kutatási projektünk célja azoknak a feltételes kapcsolatoknak a felderítése, amelyek segítik a normák születését, fenntartását, hozzájárulnak a normaszegőkkel szembeni szankciók hatékony alkalmazásához (vö. pl. Heckathorn, 1989) vagy éppen ellenkezőleg, segítik a normaszegés elterjedését.

Kutatásunkban arra kerestük a választ, hogy hogyan jönnek létre, és hogyan kerülnek elfogadásra a kooperációs normák új illetve megváltozott környezetben; hogyan jönnek létre a normák a piaci kudarcokra adott társadalmi válaszként; milyen feltételek mellett sikeresek és milyen feltételek mellett kevésbé sikeresek ezek a társadalmi válaszok; valamint, hogy milyen társadalmi megoldások segítik az esetleges normaszegések hatékony kezelését, különösen olyan helyzetekben, ahol az intézményi megoldások nem kielégítőek.

Elméleti eredmények

Elméleti eredményeink különböző aspektusokból kínálnak válaszokat a kutatási kérdésekre. Kiemelendő ezek közül Janky Béla tanulmánya, mely az adóelkerülés normájának társadalomszerkezeti hátterét, intézményi és történelmi okait mutatja be [8], Lőrincz László publikációi, amelyek a párválasztás szabályszerűségeinek lehetséges mechanizmusait és ezek normatív kontextusát veszik sorra [2, 3], valamint Kovács Benedek tanulmánya, amely a másodrendű potyautas probléma megoldásait taglalja a normák kérdésének szemszögéből [12].

A kutatás által vizsgált empirikus problémák, a kutatás fő empirikus eredményei

Az elméleti szinten megfogalmazott általános kérdéseket több empirikus kutatásban specifikáltuk és elemeztük. Egymástól jelentős mértékben eltérő szituációkban, változatos módszerekkel vizsgáltuk a kutatás első szakaszában kidolgozott hipotéziseket. Több szituációt elemeztünk részletesebben, ahol normák kialakulásáról, fenntartásáról vagy megváltozásáról van szó. Különös hangsúllyal vizsgáltuk a strukturális jellemzők hatását, azaz, hogy

különböző hálózati helyzetek hogyan befolyásolják a normák kialakulását és fenntartását. Az empirikus elemzésekben elsősorban saját adatfelvételekre támaszkodtunk.

1. Normaszegés és konfliktuskezelés a vállalatközi kapcsolatokban

A vállalatközi kapcsolatokban jelentkező normaszegésről és az opportunisták konfliktusok kezeléséről szóló részkutatás Balogh Eszter Ph.D. disszertációjának [7] megvédésével zárult. Ez a részkutatás kis- és középvállalkozások közötti kooperációs problémák kezelését vizsgálta kvalitatív, mélyinterjú módszerrel.

A vizsgálat keretében 64 mélyinterjú készült kis- és közepes vállalkozások vezetőivel. Összességében megállapíthatjuk, hogy a formális intézmények defektusainak a hatása az egyik legmeghatározóbb negatív tényező a hazai gazdasági kapcsolatok alakulásában. Fontosnak bizonyultak emellett a szektorális hatások, melyek nehezen elválaszthatók a piacméret, illetve az aszimmetrikus erőviszonyok következményeitől.

A kutatás fő tapasztalatai:

1. A vállalatközi kooperációt és megtörésének az esetei és formái függenek attól, hogy mekkora a piacméret és a szakmai standardok betartása mennyire követhető. Nagy piacon megnőhet az opportunisták szándék, a kompetenciaigény és a nyomon követhetőség csökkentheti azt.
2. A vállalatközi kapcsolatok alakulását igen nagymértékben befolyásolja, hogy a vállalkozások tapasztalata szerint a jogintézmények nem elég hatékonyak Magyarországon. A jogintézményekkel szembeni bizalomhiány és a kiskapuk, a hosszadalmas eljárások megnövelik a rosszhiszeműségen alapuló kapcsolatok kialakulásának a valószínűségét, melyben nem a kooperáció, hanem éppen a normaszegés lesz a profittermelés egyik bevált formája.
3. A piacon erőteljesen jelen van a korrupció. A korrupció kapcsolatok kialakulását valószínűsítheti, ha a vállalkozások áttekinthetlenebb, nagyobb piacon végzik a tevékenységüket, illetve ha a cseretermék rossz minősége, vagy annak nem megfelelő színvonala csak sok idő elteltével derül ki.
4. A KKV szektor kapcsolatrendszerét nem minden esetben a valódi piaci törvények határozzák meg. A piacnak ezt a szegmensét a túlágyazottság és annak negatív következményei jellemzik. A túlágyazottság oka az erőteljes tőkehiány, instabilitás a piacon, a nem elég hatékonyan működő igazságszolgáltatás, melyek együttesen eredményezhetik azt, hogy a vállalkozások a kapcsolatrendszerükbe ragadnak.

2. Másodrendű potyautas-probléma és megoldásai a Máltai játszótéren

A részkutatás első két évében főként a témakör irodalmi feldolgozása és az elméleti probléma tisztázása történt meg [12]. 2007-ben lezajlott egy terepmegfigyelés, amelyet dokumentumelemzéssel is kiegészítettünk [13]. Ez a kvalitatív szakasz a kutatás körülményeit, a hipotézisek mérhetőségét vizsgálta, de egyben a hipotézisek előtesztelése is volt. A kvalitatív szakasz eredményeinek feldolgozása átcúszott a harmadik évbe. A megfigyelés fókuszpontjában négy jelenség megfigyelése állt egy kiválasztott, újlag megnyílt Máltai játszótéren: a decentralizált szankcionálás, a normasértések monitorozása, a kooperáció és az önkéntes segítségnyújtás. Emellett vizsgáltuk a látogatók előfordulási gyakoriságát, ennek időbeli (napi, heti és havi szintű) alakulását valamint a társadalmi kapcsolatháló változásait. Az eredmények szerint a decentralizált szankcionálás relatíve ritka, közvetlenül nehezen megfigyelhető jelenség, a monitorozás ennél gyakoribb, de lényegében

mindkettő jelenség csak a forgalmi naplók dokumentumelemzésén keresztül figyelhető meg. A kooperáció és önkéntes segítségnyújtás ezeknél jóval gyakoribb, napi szinten zajló események. A vizsgált időszakban a szülők közötti társadalmi kapcsolatháló (és azon belül az erős kapcsolatok) sűrűsödése volt megfigyelhető (az izoláltak aránya szignifikánsan csökkent), de ezzel párhuzamosan a konfliktusok és normasértések száma lényegesen nem csökkent, valószínűleg azért sem, mert azok több mint felét az iskolai csoportok okozták. Az egyes játszótéren a játszótéri szociális munkások (szociálpedagógusok) különbözőképpen szankcionálják a normasértéseket (a decentralizált szankcionálás eltérő).

A hipotézisekhez kapcsolódó legfontosabb talált összefüggések:

1. A decentralizált szankcionálás gyakorisága összefüggést mutatott a centralizált szankcionálás jelenlétével illetve hiányával.
2. A felnőtt látogatók normasértése mögött többnyire nem potyautas motiváció, hanem a normával való szembehelyezkedés (lázadás) állt.
3. A monitorozás és az önkéntes segítség esetében a társadalmi kapcsolatháló jelenléte pozitív hatást gyakorol.
4. A decentralizált szankcionálás gyakorisága időben csökkent (bár ez a változás nem szignifikáns).

A harmadik év második felében a hipotézisek pontosítása és a kérdőív vázlat kidolgozása történt meg. A kvalitatív kutatást követően pontosított hipotézisek kérdőíves tesztelése és az eredmények publikálása az OTKA-kutatás időtartamából kicsúszva kerül megvalósulásra.

Ehhez a részkutatáshoz kapcsolódik az a publikáció, amely a reciprocitás normájának hatékonyságát vizsgálja bizonyos kooperációs problémák esetén ágens-alapú szimuláció segítségével [5], valamint az, amely a kapcsolatok dinamikájának és a kooperációs normák alkalmazásának változásának együttmozgását elemzi [14].

3. Az internetes közösségek hatása a normák betartására, kialakulására és keletkezésére

A részkutatás kiinduló kérdése az volt, hogy hogyan befolyásolja az internet az egyén társadalmi kapcsolathálóját és az egyének által felállított és követett normákat. A részkutatás tervében három fő kutatási kérdést határoztunk meg: 1. Valóban különböző normákkal rendelkező emberek találkoznak az interneten, vagy a hasonlóak megtalálják egymást? 2. Valóban befolyásolják-e az interneten szerzett tapasztalatok az azon kívüli viselkedést? 3. És valóban mások-e azok, akik az interneten meghatározzák a normákat, mint a személyes kapcsolaton alapuló közösségekben?

A kutatás első fázisában – az elméleti keretek áttekintése és a részletes kutatási terv kidolgozása során úgy döntöttük, hogy a kutatás további fázisaiban az első és a harmadik kérdésre fókuszálunk. Az első kérdést az internetes ismerkedés terepein terveztük vizsgálni, míg a harmadik kérdés vizsgálatára elsősorban módszertani kutatást terveztünk a véleményvezetőkkel kapcsolatban.

Az első kérdéssel kapcsolatban a különböző társadalmi kapcsolatok közül a párkapcsolatokra esett a választás, az internethasználat különböző módjai közül pedig az internetes társkeresésre. Az internetes társkeresés jelentős népszerűsége tett szert az elmúlt évtizedben. Ezt illusztrálja az a tény, hogy 2006 áprilisában az internethasználók 10%-a használta, és 45%-uk próbálta már ki legalább egyszer (NRC piackutató, hivatkozva [17]). A mai internetes társkeresők egy fontos jellemzője, hogy ezek nyílt weboldalak, ahol minden olyan társadalmi réteg megtalálható, mely internet-eléréssel rendelkezik. Mivel a társkereső oldalakon emiatt olyan emberek is egymásra találhatnak, akik nem találkoznak a hagyományos ismerkedés helyszínein, mint például iskolák, munkahelyek, szórakozóhelyek, ez a fajta ismerkedés pozitív hatással lehet a randevúzó párok heterogenitására és a heterogámiára.

Az internetes társskereső oldalakon végzett kérdőíves kutatással nem csak a lehetőségek rendszerének hatását, hanem a párválasztási preferenciákat is vizsgálhatjuk. A párválasztási preferenciák ismerete szükséges az internet párválasztásra gyakorolt hatásának vizsgálatához, melyre kiváló lehetőséget kínál az ismerkedési oldalakon végzett online felmérés.

A részkutatásban az elméleti áttekintés és a kutatási terv kialakítása a 2005-ös év folyamán lezárult. Az áttekintés szélesebb közönség számára is érdekes vonatkozásait a Szociológiai Szemle magyar és angol nyelvű változataiban publikáltuk 2006 folyamán [2; 3].

Az elkészült kutatási terv alapján az empirikus kutatást két magyar ismerkedési oldalon és chat oldalakon végeztük el. A kutatás alapjául végzett felmérés szolgált. Az első kérdőívet 410-en töltötték ki, a másodikra 12 203 válasz érkezett.

A párválasztási preferenciákkal kapcsolatban vizsgáltuk, hogy az emberek magukhoz hasonlókat választanak, vagy minél jobb tulajdonsággal rendelkező jelöltet keresnek. Ehhez a második kérdőívben hipotetikus felhasználók képeit mutattuk a válaszadóknak (vignette módszer), és arról érdeklődtünk, találkoznának-e velük. A preferenciák vizsgálata többszintű (multilevel) regressziós modellekkel történt. Eredményül azt kaptuk, hogy az életkor esetében a hasonlóságot preferálják az emberek, végzettség esetében pedig egyszerre van jelen a hasonlóságra és a legjobb végzettségű párra vonatkozó preferencia.

Elemeztük továbbá a csoportheterogenitás párok különbözőségeire gyakorolt hatását. Feltételeztük, hogy amennyiben létezik ez a hatás, a különbözőség nagyobb lehet az ismerkedési oldalakon, mint a személyes ismerkedésnél, mivel ezek igen heterogén közösségek. A két ismerkedési oldal összehasonlítása kimutatta, hogy a csoportheterogenitás hatással van a választásra: kor és végzettség tekintetében is különbözőbb párok alakultak ki a heterogénebb oldalon.

A harmadik kérdéskör vizsgálatához interneten és valós életben megismerkedett párokat hasonlítottunk össze. Feltételeztük, hogy minél hamarabb és minél alaposabban megfigyelhető egy tulajdonság az ismerkedés helyszínén, annál kisebb lesz a párok közötti különbözőség. A végzettséggel kapcsolatban azt találtuk, hogy a chat oldalakon találkozott párok különbözőbbek az ismerkedési oldalon vagy személyesen találkoztaknál, ami megfelelt a hipotézisnek. Nem volt viszont különbség az ismerkedési oldalon és a személyesen találkozott párok különbözősége között. Ez vélhetően abból adódik, hogy az a tény, hogy a végzettség hamar megfigyelhető az ismerkedési oldalon, növeli a párok hasonlóságát a személyes ismerkedéshez képest, míg az, hogy az ismerkedési oldalak heterogénebbek, csökkenti azt. Társadalmi háttér tekintetében azt találtuk, hogy az ismerkedési oldalon nagyobb a különbözőség a párok között. Ez az ismerkedők számára nem volt megfigyelhető tulajdonság, így a két hatás (heterogénebb csoport, nem megfigyelhető tulajdonság) azonos irányba mutatott.

A részkutatás érdekes eredménye továbbá, hogy nem találtunk különbséget a párok végzettség és származás szerinti különbözőségében aszerint, hogy együtt járásról, együtt élésről, vagy házasságról van szó. Erre utaltak már korábbi kutatások is, melyeket az internetes párkeresők mintáján végzett felmérés megerősített. Ez ellentmond annak az elterjedt nézetnek, miszerint a párkapcsolat folyamán kiválogatódás játszódna le hasonlóság szerint, illetve annak, hogy a társadalmi jellemzők fokozott súllyal esnek latba, ha az emberek házasságról gondolkodnak. Ez a szelekció valószínűleg hamarabb, már az első randevú esetében megtörténik. Az eredményeket részletesebben Lőrincz László elkészült Ph.D. disszertációja [17] és nemzetközi konferencia előadások [2; 16] foglalják össze.

A véleményvezetőkkel kapcsolatos részkutatás arra a kérdésre kívánt válaszolni, hogyan változnak meg a befolyásolási viszonyok az internet hatására. Ehhez a társas befolyásolás elméletét (Lazarsfeld 1948, Merton 1949, Katz 1957, Katz és Lazarsfeld 1955, Katz 1963), illetve a véleményirányítók koncepcióját (Rogers 1995, Beal és Bohlen 1995, Valente 1995, Burt 2000; 2009) használtuk fel. Hipotézisünk értelmében a véleményirányítókat a

strukturális elemzés segítségével azonosíthatjuk, ők azok az egyének akik a normák kialakításában és betartásában kulcsszerepet vállalnak. További hipotézisünk, hogy az internet használata és (jobb) ismerete kapcsán egyes emberek bizonyos normákkal kapcsolatban véleménybrókerré, vagy véleményvezetővé válnak.

A kutatásban eddig a véleményvezetőkkel kapcsolatos elméleti háttérrel dolgoztuk fel. A véleményvezetőkkel kapcsolatos eredményeket az internethasználat kapcsán szintén előadtuk a General Online Research konferencián [1]. Publikáció a feldolgozott anyagból valószínűleg Eranus Eliza tézistervének leadásával egyszerre fog megvalósulni, várhatóan 2009 őszén vagy 2010 tavaszán. Ezt a részutatást egészíti ki a vélemények dinamikájának kísérleti vizsgálata, amelyre ehhez a kutatáshoz kapcsolódóan, de külső forrásból és nemzetközi együttműködés keretében került sor [15].

4. Gazdasági munkacsoportok, mint közösségek munkaerő-megtartó ereje

Az OTKA kutatás megkezdése óta eltelt időszakban kibontakozó nemzetközi együttműködés új alkalmazási lehetőségeket teremtett – pótlólagos adatfelvételi igény nélkül. Az új terület a gazdasági szervezeteken belüli társas viszonyok normatív összetartó ereje. A gazdasági szervezetek hatékonyságának lényegi befolyásoló tényezői például a tulajdonosi érdekekkel megegyező magatartást díjazó, a munkatársak közötti társas viszonyokban realizálódó társadalmi kontroll mechanizmusok. A magas hozzáadott értékű tevékenységet végző (például kutatás-fejlesztéssel foglalkozó) gazdasági szervezetekben komoly problémát jelent a legkiválóbb munkatársak tapasztalataiban és készségeiben megtestesülő tudás házon belül tartása. A távozó munkatársak speciális tudásukkal összefüggő, nehéz pótolhatóságuk miatt komoly veszteségeket okozhatnak a szervezetnek. Korábbi kutatások kimutatták, hogy a szervezeten belüli kapcsolatháló-szerkezet hatással lehet a perspektívákkal kapcsolatos munkavállalói várakozásokra. Nemzetközi kutatásunkban holland kutatás-fejlesztési csoportokból szerzett adatokon elemeztük a kapcsolatháló munkaerőmegtartásra gyakorolt hatását. Kimutattuk, hogy az erős társadalmi normák kialakulásának kedvező feltételek a sűrű informális kapcsolathálóval jellemezhető munkahelyi kutatócsoportokon belül segítik a munkaerő-megtartást, míg a vállalat szintjén az egyéni előmenetelnek kedvező egoháló-struktúrák valószínűsítik a hűséget [9; 10].

Összegzés

Összességében a kutatás teljesítette az előzetes célkitűzéseket és követte az előzetes munkatervben foglaltakat. A kutatás sikerességét két befejezett Ph.D. disszertáció és nemzetközi publikációk fémjelzik. A kutatócsoport sokszínűségéből és a személyi változásokból fakadóan egyes részterületek az eredetileg gondoltnál kisebb hangsúlyt kaptak, míg más területeken sikerült a tervezettnél sokkal alaposabb kimunkálás. Elsősorban ezeken a területeken születtek értékes Ph.D. disszertációk és tudományos publikációk. Mindez a kutatás koherenciáját is növelte és lehetőséget adott olyan vizsgálatokra is, amelyet a pályázatban nem terveztünk, de költségráfordítás nélkül kapcsolhattuk az adott résztémákhoz. Bár a kutatás lezárult, a publikációs folyamat természetéből tudományos közlemények még a későbbiekben is megjelenhetnek.

A költségtervtől való jelentősebb eltérések indoklása

A személyi változásoknak megfelelően (Siklós Viktória és Csabina Zoltán kiváltak) a kutatásban nem került felhasználásra a teljes költségkeret. A tervezettnél kevesebbet használtunk fel az eredmények nemzetközi ismertetésére (külföldi utazásra) és egyéb

költségek fedezésére. A költségeken belül némi átcsoportosítást eszközöltünk Magyarországon nem elérhető könyvek beszerzése, illetve hallgatói kutatási asszisztensek alkalmazása érdekében. A keletkezett maradványt az OTKA Iroda részére visszautaltuk.

Hivatkozások

- Beal, George M. and Joe M. Bohlen (1955): *How Farm People Accept New Ideas*. (Report 15) Ames, IA: Cooperative Extension Service.
- Burt, R. S. (2000): The Network Structure of Social Capital. In: Sutton, R. I. and Staw, B. M. (eds.): *Research in Organizational Behavior*. Greenwich, CT: JAI Press.
- Burt, Ronald (2009): *Neighbor Networks. Competitive Advantage Local and Personal*. Oxford, Oxford University Press.
- Coleman, J. S. (1990): *The Foundations of Social Theory*. Cambridge (Mass.), The Belknap Press.
- Granovetter, M. (1985): Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness. *American Journal of Sociology*, 91: 481-510.
- Hankiss, Elemér (1979): *Társadalmi csapdák*. Budapest, Magvető.
- Heckathorn, D. D. (1989): Collective Action and the Second-Order Free-Rider Problem. *Rationality and Society*, 1: 78-100.
- Katz, Elihu and Paul F. Lazarsfeld (1955): *Personal Influence*. New York: Free Press
- Katz, Elihu (1957): „The Two-Step Flow of Communication: An Up-to-date Report on an Hypothesis”, *Public Opinion Quarterly*, 21, 61-78
- Katz, Elihu (1963): „Traditions of Research on the Diffusion of Innovation”, *American Sociological Review*, 28, 237-253.
- Kuran, T. (1995): *Private Truths, Public Lies: The Social Consequences of Preference Falsification*. Cambridge (Mass.), Harvard University Press.
- Lazarsfeld, Paul F., Bernard R. Berelson, and Hazel Gaudet (1948): *The People's Choice*. New York: Columbia University Press.
- Merton, Robert K. (1949)[1968]: „Patterns of influence: local and cosmopolitan influentials.” 441-474 old. In *Social Theory and Social Structure*. New York: Free Press.
- Opp, Karl-Dieter (2001): Social Networks and the Emergence of Protest Norms. In: Hechter, M. and Opp, K-D. (eds.): *Social Norms*. New York, Russel Sage Foundation.
- Rogers, Everett M. (1995): *Diffusion of Innovations*. New York: Free Press.
- Ullmann-Margalit, Edna (1977): *The Emergence of Norms*. Oxford, Oxford University Press.
- Valente, Thomas W. (1995): *Network Models of the Diffusion of Innovations*. New Jersey: Hampton Press

A szövegben hivatkozott saját közlemények

1	Eranus Eliza: Telehouse or private house? , GOR 06 Conference, 2006	2006	konferenciatickk
2	Lőrincz László: Rules of Attraction. How Do People Select Partners? , Review of Sociology of the Hungarian Sociological Association, 2006	2006	folyóiratcikk
3	Lőrincz László: A vonzás szabályai. Hogyan választanak társat az emberek? , Szociológiai Szemle, 2006	2006	folyóiratcikk
4	Lőrincz László: Partner selection in on-line dating , GOR 06 Conference, 2006	2006	konferenciatickk
5	Takács Károly: Tit for Tat in Trenches , Proceedings of the First World Congress on Social Simulation, 1: 183-190., 2006	2006	konferenciakiadvány

6	Balogh Eszter: Esettanulmány. Társadalmi és kulturális korlátok egy participációs eljárás sikerében. , Médiakutató, 2007	2007	folyóiratcikk
7	Balogh Eszter: Kooperáció és opportunizmus: a vállalkozói kapcsolatok megromlása és helyreállításának lehetőségei a hazai gazdaságban , Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológia Doktori Iskola, 2007	2007	disszertáció
8	Janky Béla: Social Structure, Transition and Public Attitudes towards Tax Evasion in Hungary , Nicolas Hayoz & Simon Hug (eds.): Tax Evasion, Trust, and State Capacities, 2007	2007	könyvfejezet
9	Kratzer, Jan and Takács, Károly: Staying or Leaving: The Social Structure of R&D Team Member's Expectations of Staying in House , Zeitschrift für Betriebswirtschaft, 2007	2007	folyóiratcikk
10	Kratzer, Jan and Takács, Károly: Expectations of Staying in House: The Effect of Social Networks , Review of Sociology, 2007	2007	folyóiratcikk
11	Krémer András és Balogh Eszter: Konfliktusok és konfliktusmegoldó stratégiák a társadalomban. , Horányi Özséb (szerk.): Társadalmi kommunikáció, 2007	2007	könyvfejezet
12	Kovács Benedek: A másodrendű potyautas probléma és megoldásai , Szociológiai Szemle, 2. sz., 2008	2008	folyóiratcikk
13	Kovács Benedek: Résztevő megfigyelés és forgalmi naplók elemzése a Máltai játszótéren , műhelytanulmány, 2008	2008	egyéb
14	Takács Károly: Dynamics of Social Networks in Interdependent Situations , Conference poster, BCNet Workshop, Barcelona, December 10-12, 2008	2008	egyéb
15	Takács, Károly and Flache, Andreas: Viscous Cycles of Influence and Attraction , 38th World Congress of the International Institute of Sociology, Budapest, June 2008, 2008	2008	konferenciaticikk
16	Lőrincz László: The Effect of On-line Dating on Couples' Homophily , General Online Research Conference, April 2009, Vienna, 2009	2009	absztrakt
17	Lőrincz László: Mate Selection in On-line Dating , Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológia Doktori Iskola, 2009	2009	disszertáció